

CUMHURİYET'İN 100. YILI
ARMAĞAN KİTABI

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE MERSİN'İN MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ ve MODERNİZMİN YANSIMALARI

Editörler:
Züleyha Sara BELGE, Nida NAYCI

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE MERSİN'İN MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ ve MODERNİZMİN YANSIMALARI

Editörler / Edited by: Züleyha Sara BELGE, Nida NAYCI

*Bu kitap, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılı anısına
Cumhuriyet'e ve Mersin kentine armağandır.*

Atatürk'ün Mersin Ziyareti, 19 Kasım 1937
(Genelkurmay Personel Başkanlığı Yayınları, 2015)

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE MERSİN'İN MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ VE MODERNİZMİN YANSIMALARI

Mersin Üniversitesi Yayınları No: 63

Mimarlık Fakültesi Yayınları No: 7

Bu kitap TMMOB Mimarlar Odası Mersin Şubesinin katkılarıyla hazırlanmıştır.

© 2025

Mavi Ofset Basım Yayın Ticaret Şirketi
İkitelli OSB Mah. Heskoop B Blok Sk. No:22
Başakşehir/İstanbul

Değerlendirme Kurulu: Neriman AÇIKALIN, Tuba AKAR, Kaya ARIKOĞLU, Güneş MUTLU AVİNÇ, Yener BAŞ
Begüm Meriç BAŞEREN, Burak BELGE, Eyüp DİNÇ, Tamer GÖK, Tolga LEVENT, Elvan Elif ÖZDEMİR, Mert Nezih RİFAİOĞLU
Duygu Fazilet SABAN, Meltem UÇAR, Aslı TAŞ, Ali Cenap YOLOĞLU

Yayın Türü: Bilimsel Kitap

Mizanpaj Editörü: M. Cihangir BAŞ

Dizgi Kontrol: Diğdem ANGIN, Sibel ŞAHİN

ISBN: 978-975-6900-61-1

1. Basım, Mayıs 2025

Kitabın içeriğinde kullanılan fotoğraflar ve diğer görsel malzemelerin telifi, aksi belirtilmedikçe yazarlara aittir.

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Telif sahibinin önceden yazılı izni olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz, herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik, fotokopi ya da başka bir araçla çoğaltılıp işletilemez.

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMA YAZILARI

CUMHURİYET’TEN GÜNÜMÜZE KENTSEL GELİŞİM ve MEKÂNSAL POLİTİKALAR

Mersin Kentinin Gelişimi ve Yaşam Çevreleri Üretimi Züleyha Sara BELGE, Fikret ZORLU	10
Hermann Jansen’in Mersin İmar Planında Yeşil Alan Kurgusu Sinan BURAT	32
“Modern”in Peşinde: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Mersin’de Kentsel ve Mimari Dönüşüm Diğdem ANGIN, T. Elvan ALTAN	44
Mersin Kentinin Çok Kültürlü Yapısı ve Mersin’deki Romanların Sosyo-Mekânsallığı Servet KARACA.....	58

KONUT POLİTİKALARI ve KONUT MİMARİSİNDE ÇEŞİTLENMELER

Müstakil Evlerden ‘Kira Evleri’ne: Cumhuriyet’in Konut Politikaları Bağlamında Apartmanlaşma Süreci ve Mersin’den Erken Dönem İki Apartman Örneği Nida NAYCI.....	78
Mersin’de Cumhuriyet Sonrası Konut Üretim Sürecinde Yapı Kooperatiflerinin Yeri Meriç Begüm BAŞEREN, Diğdem ANGIN, Meltem UÇAR.....	98
Modernizm Sonrasında Gelişen ve Değişen İkincil Konutlar: Mersin Soli Sitesi Örneği Fulya Pelin CENGİZÖĞLU	116

SANAYİ, TURİZM ve EĞİTİM YAPILARI

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mersin Hamidiye Kışlası Songül ULUTAŞ, Mustafa ERİM.....	134
Turizm Sektörü Bağlamında Mersin Kentinin Gelişimi: Cumhuriyet Dönemi Mersin Otelleri Hayriye Oya SAF, Merve Beyza GÜVEN.....	144
Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mersin’de Pamuk Sanayinin Gelişimi ve Tarihi Mirası Nida NAYCI.....	168

MERSİN'DE İZ BIRAKAN MİMARLAR VE ÇALIŞMALARI

Yaşat Manav'ın Mersin'deki Çalışmaları

Ayşe MANAV.....188

Erkut Şahinbaş Mimarlığı 'Işığında' Gelişen Bir Eğitim Yerleşkesi:

Mersin Üniversitesi Kampüsü

Kaan DÖKMECİ.....204

Mersin Modernizmi: Mesleki, Kuramsal ve Fiziksel Bağlamıyla

Kaya Arıkoğlu'nun Denizcilik Fakültesi Tasarımı

Esra ŞAHİN BURAT.....228

BÖLÜM 2: BELLEK VE MİRAS: KENTSEL KAMUSAL MEKÂNLAR VE YAPILAR

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE MERSİN (1923-1950)

Mersin'de Erken Cumhuriyet Dönemi Banka Yapıları

Nida NAYCI.....250

Cumhuriyet Dönemi Soğuksu Caddesi'nin Gelişimi

Burak BELGE.....256

Tek Parti Döneminin Kültür Kompleksi: Mersin Halkevi

Diğdem ANGIN.....259

Cumhuriyetin Mersin'e Armağanı: Alata Teknik Bahçıvanlık Okulu

Tuba AKAR.....263

Cumhuriyet'in Eğitim Yapısı: Tevfik Sırrı Gür Lisesi

Meltem UÇAR267

ULUSLARARASILAŞAN MERSİN (1950-1980)

Mersin Limanı

Nihat TANER271

Mimar ve Kent Tasarımcısı Ayça Bilsel ve Prof. Dr. S. Güven Bilsel ile 1960-1980

Döneminde Mersin Kenti Planlaması Üzerine Söyleşi

F. Cânâ BİLSEL278

Ticaret, Turizm ve Modernizmin Kesişiminde Bir Yapı: Mersin Oteli

Diğdem ANGIN.....288

Kentin Kenarında Denizin Kıyısında Uğurlu Bir Stadyum:

Tevfik Sırrı Gür Stadyumu

Meltem UÇAR.....291

Yeni Bir Tatil Kültürü ve Ortak Bellek Mekânı Olarak BP Kervansaray Kızkalesi Mokamp Tesis	
Meltem UÇAR.....	295

MODERN SONRASI MERSİN (1980 SONRASI)

Mersin Silueti Üzerine Bir Yaklaşım: ‘Mersin Bulunak’ı Olarak Mersin Ticaret Merkezi	
Züleyha Sara BELGE, Nida NAYCI.....	299

MERSİN'DE CUMHURİYET SONRASI KONUT ÜRETİM SÜRECİNDE YAPI KOOPERATİFLERİNİN YERİ

Meriç Begüm BAŞEREN
Diğdem ANGIN
Meltem UÇAR

1. Giriş

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra sayıca ve nitelikçe yeterli konut yapısının bulunmaması özellikle kentlerde önemli bir sorun alanını oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu problemin çözümü için yasal ve yönetsel düzenlemeler ile kaynak oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet sonrası kısıtlı ekonomik imkânlar içinde ucuz ve çok sayıda konut üretme aracı olarak yapı kooperatifleri önemli bir konut üretim mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kâr amacı gütmeyen ve daha az maliyetle modern konut üretmeyi amaçlayan yapı kooperatifleri 1930'lardan itibaren barınma sorununa çözüm üretmektedir.

Sanayi ve ticari faaliyetlerin gelişimine paralel olarak hızlı bir kentleşme süreci yaşayan Mersin'de, mekânsal dönüşümü etkileyen faktörler konut ihtiyacının artışına ve konut edinim yöntemlerinde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, günümüze kadar bilimsel bir araştırmaya konu olmamış Mersin yapı kooperatiflerinin 1950-1980 yılları arasında öne çıkan uygulamalarını tespit etmek, kooperatif tipleri ve ülkemiz yapı kooperatifçiliği tarihi bağlamında incelemektir. Türkiye'de yapı kooperatifçiliğinin gelişimine paralel kooperatif tiplerinin görüldüğü ve çok sayıda yapı kooperatifinin uygulanması ile ülke genelinde öne çıkan Mersin'de, kentin konut yapılarının biçimlenmesinde kooperatiflerin yeri değerlendirilmektedir.

Çalışmada, literatür araştırması, arşiv araştırması ve yerinde fotoğrafla belgeleme yöntemleri uygulanmıştır. Arşiv araştırması kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Belediye arşivi ve Yeni Mersin ve Sabah Postası gazete arşivleri taranmıştır. Tarihi bilgi, belge, harita ve uydu görüntülerinden yararlanarak

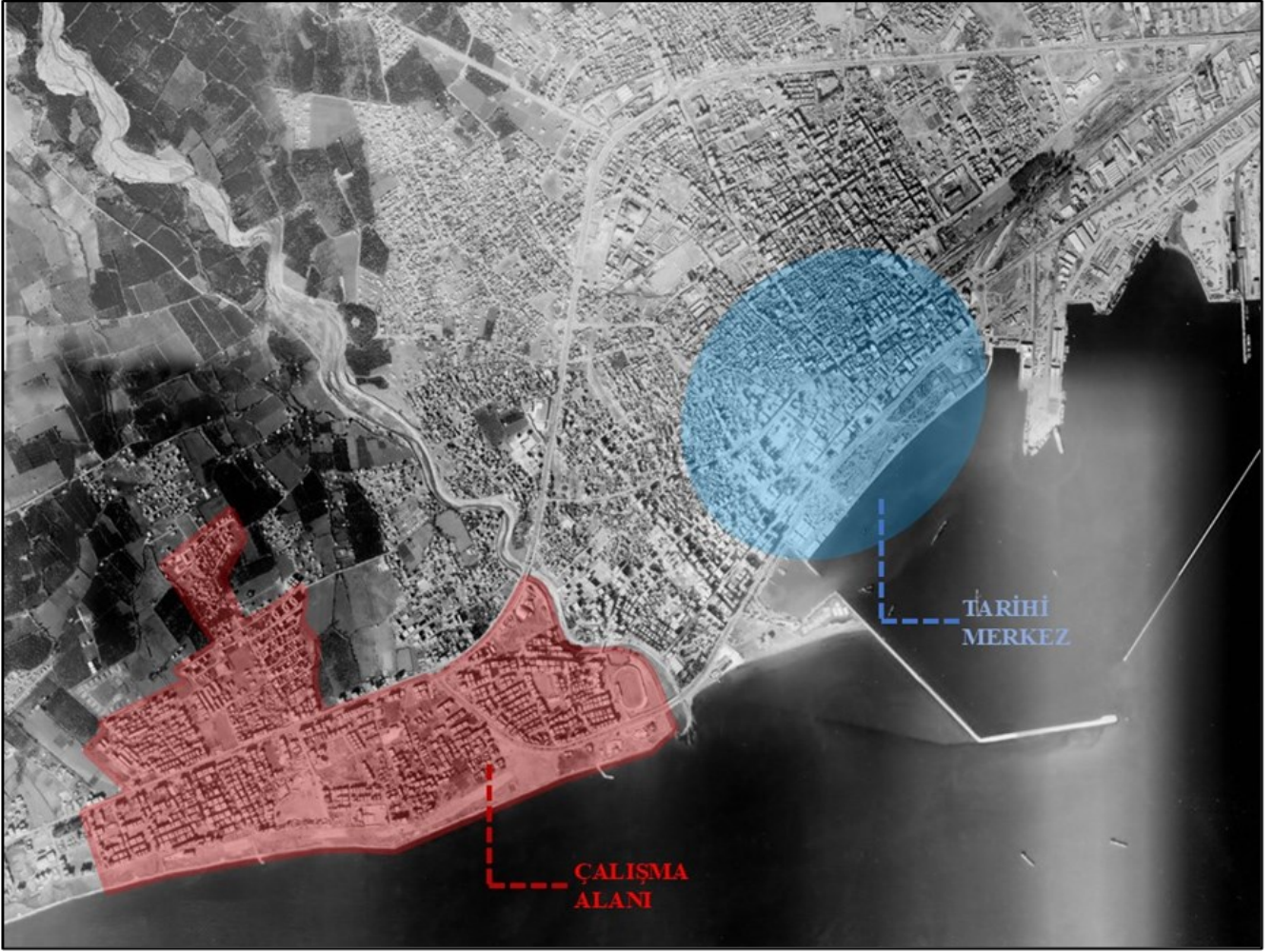
tespit edilen yapı kooperatifleri, yapılan alan çalışmasıyla fotoğraflanarak dönemlerine göre derlenmiştir. Günümüze ulaşamayan yapılara ait bilgilere ise, literatür ve arşiv araştırmaları sonucunda erişilmiştir.

Araştırma kapsamı, Mersin kent gelişim tarihinde önemli etkisi olduğu düşünülen yapı kooperatifleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışma, 1950 sonrası dönemde ticari ve ekonomik gelişmelerle büyüyen kentte, kent merkezinin batısındaki gelişme alanlarından biri olan Pozcu bölgesine odaklanmaktadır (Şekil 1).

Pozcu'da yer alan yapı kooperatifleri kent gelişimi bağlamında incelenmektedir. Çalışma kapsamında tespit edilen yapılar, yerleşim ve parsel ölçeğinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, birinci bölümde, Cumhuriyet sonrası konut politikaları ve bu politikalar içinde yapı kooperatiflerinin yasal ve yönetsel bağlamda gelişim süreci incelenmektedir. İkinci bölümde, Mersin kentinin kentsel gelişimi üzerine bilgi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde, Mersin Pozcuda uygulanmış yapı kooperatiflerin yeri, tipi, büyüklüğü verilmektedir. Sonuç bölümde, incelenen yapı kooperatifleri, yapı tipleri ve ülkemizdeki yapı kooperatifleri yaklaşımları bağlamında değerlendirilmekte, Mersin'in kentsel gelişimine etkisi irdelenmektedir.

2. Cumhuriyet Sonrası Konut Politikaları İçinde Kooperatiflerin Yeri ve Gelişimi

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren özellikle başkent olan Ankara'da ve büyük kentlerde konut sorunu yaşanmaya başlamıştır. Savaşlarla tahrip olan kentlerde konut yapıları da tahrip olmuş, varlığını devam ettiren konutlar ise hem çağının konfor koşullarını sağlamada yetersiz kalmış hem de sayıca konut ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu nedenle 1923 yılından itibaren konut politikaları oluşturulması

Şekil 1. 1985 tarihli hava fotoğrafı üzerinde Mersin tarihi kent merkezi ve çalışma alanının yeri
(Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi Arşivi 1985 tarihli hava fotoğrafı üzerinden düzenlenmiştir).

üzerine çalışmalar yürütülmüş ve kredi olanakları, arsa kolaylıkları, vergi indirimleri, TOKİ çalışmaları, ipotekli konut finansman sistemlerinin yanı sıra yapı kooperatiflerine sağlanan olanaklar, konut politikalarının gerçekleştirilmesi için araç ve yöntem olarak geliştirilmiştir (Çoban, 2012; 103).

Türkiye’deki konut politikalarını, kentleşme ve konut sunumları kriterlerine göre gruplayan çalışmalar bulunmaktadır. Çoban (2012) Türkiye Cumhuriyeti konut politikalarını; (1) ulus devletin kuruluşunu içeren 1923- 1950 dönemi, (2) işgücünün kente göçü ile nitelenen 1950-1980 dönemi ve (3) sermayenin kentlerde hegemonyasını kurduğu 1980 sonrası dönem olmak üzere üç dönemde incelemektedir. Tekeli (1996) ise, 1990'lara kadar olan konut tarihini dört döneme ayırmaktadır; (1) kentleşme hızının yavaş olduğu ve konut sunum biçimlerinin

çeşitlenmeye başladığı 1923-1950 dönemi, (2) kentleşme hızının arttığı ve konut sunum biçimlerinin yetersiz kaldığı 1950-1965 dönemi, (3) yap-satçı ve gecekondü üretiminin olduğu, çevre sorunları olan kentlerin olduğu 1965-1980 dönemi, (4) toplu konut sunum biçimlerinin kurumsallaştığı ve kooperatif örgütlenmesinin hâkim olduğu 1980-1990 dönemi.

1923-1950 döneminde, savaşlarda azalan nüfusun da etkisiyle, konut azlığından ziyade savaşla yanlış, tahrip olmuş kentlerin imarı konu olmuştur (Tekeli, 1996; 13). Kentsel nüfus büyüklüklerinin durağan kalması konut üretiminin öncelikli bir sorun alanı oluşturmamasını önlemiştir (Çoban, 2012; 78). Bu duruma aykırı tek kent Ankara olmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyetin başkenti olana Ankara’da nüfus büyüme hızı diğer kentlerden farklı olarak

artmış ve bu durumun sonucu olarak da yeni konut sunumlarının ilk örnekleri Ankara'da oluşmuştur (Tekeli, 1996; 13). Devlet, 1923- 1950 yılları arasında konut üretimini kendi görevi olarak görmeyerek bu görevi belediyelere yüklemiştir (Tekeli, 1996; 17). 1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu 68. maddesinde belediyelere ucuz belediye konutu yapmak ve kiraya vermek görevi verilmiş (URL 1) olsa da belediyeler bu konuda çalışma yapmamayı tercih etmiştir (Çoban, 2012; 80). 1930'lu yıllarda özellikle nüfusun arttığı Ankara'da gecekondu yapılmaya başlamış ve sonrasında savaş yıllarında kaçak yapılaşma artmıştır. Bu duruma karşı 1948'de çıkan 5228 sayılı Bina Yapımı Teşvik Kanunu ile konut arsası üretimi için belediyelere kendi sınırları içindeki hazine arazilerinin tamamını içerecek şekilde yetki verilmiş ve arsaların kişilere, istekli çıkmadığı veya arsa artması durumunda kooperatiflere tahsis edilmesine imkân tanınmıştır (URL 2). Bu yasadaki yararlanarak Ankara Belediyesi orta gelir seviyesindeki kişilere yönelik Yenimahalle'nin kurulmasını sağlamıştır (Çoban, 2012; 82).

Konut yapımını kolaylaştıracak mevzuat düzenlemelerine karşın, tarımda makineleşmeye geçilmesi, ülke çapında karayolları yapımına öncelik verilmesi ve sanayileşmenin savaş sonrasında tekrar hızlanmasıyla köylerden kentlere göç yoğunlaşmış, bu da ciddi bir konut sorununu doğurmuştur (Özcan, 2015; 47-52). Dar gelirli vatandaşlar için ucuz konut üretmek ve düzenli olarak konut ihtiyacına cevap vermek gibi konular konut üretiminin temel sorunları haline gelmiştir (Tekeli, 1996; 14). 1954 yılında Tapu Kanunu'nda yapılan düzenleme, o tarihe kadar bir parselde sadece bir ev yapılabilme kuralını değiştirerek irtifak hakkı kurulmasını sağlamıştır (Çoban, 2012; 85). Bu hak, yap-satçılığın gelişmesine sebep olmuştur. 1958 yılında ülke yapısına uygun konut politikaları geliştirmek ve uygulamakla görevlendirilen İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuştur (Keleş, 1988; 197). 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, kentlerdeki konutların %26'sının oturulamayacak durumda olduğunu, Ankara, İstanbul ve İzmir'deki nüfusun % 27'sinin tek odalı evlerde yaşadığını belirtmektedir (DPT, 1963; 430). DPT verilerine göre 1960'da ev büyüklüğü ortalama 97 metrekare, apartman dairesi büyüklüğü 76 metrekare olarak belirlenmiştir. Bu dönemde işçi evlerine de önem verilmiştir. İşçilerin konut sorununu çözmek için ucuz ve uzun vadeli krediler vermek üzere Sosyal Sigortalar Kurumu, D.D.Y Emekli Sandığı ve Askeri Fabrikalar Emeklilik ve Yardımlaşma Sandığı gibi kuruluşlar çalışmalar yürütmüştür (Keleş, 1988; 197).

1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu yap-satçılığı hızlandırmıştır (Çoban, 2012; 85). Çoban (2012), 1979 DPT verilerine göre, 1970'lerin sonunda gecekonduların kentleri çevrelediğini, yeterli konut üretiminin sağlanamadığını ve konut fiyatlarının yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu durum konut sektöründe kriz yaşandığını ve konut üretiminin azaldığını göstermektedir.

1980'ler sonrası, orta ve üst gelir grupların konut gereksinmesini karşılamaya yönelik konut politikaları oluşturulduğu görülmektedir (Çoban, 2012; 92). Yaşanan kriz yıllarında küçük girişimcilerin yürüttüğü yap-satçılık azalmış ve büyük girişimcilerin toplu konut üretmesine yönelik düzenlemeler geliştirilmiştir (Sey, 1998; 297). 1981 yılında çıkarılan 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu ile toplu konut üretimi gelişmeye başlamakla birlikte, orta ve üst gelir gruplarının yararlanabileceği bir durum yaratılmıştır (Çoban, 2012; 93).

Cumhuriyet tarihi boyunca bireysel konut üretimini sağlayacak mevzuat geliştirme, belediyelere haklar tanıma ve bankalar aracılığıyla finansal destek oluşturma çalışmaları yürütülmüştür. Bireysel üretim dışında gelişen ikinci üretim biçimi yapı kooperatifleridir. Yapı kooperatifi kâr amacı gütmeyen, ortaklarına daha az maliyetli modern konut sağlamayı amaçlayan bir örgütlenme biçimidir. Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren, kooperatifçilik çalışmaları yasal ve kurumsal düzenlemelerin geliştirilmesiyle başlamıştır ve 1931'de, daha sonra Türk Kooperatifçilik Kurumu adını alacak olan, Türk Kooperatifçilik Cemiyeti kurulmuştur (Uysal, 2013; 6). İlk girişimler sonrası yukarıda açıklanan Türkiye'deki konut politikalarının gelişim ve değişim sürecine paralel olarak kooperatif konutlarının biçimleri de değişim göstermiştir. Ülkemizde uygulanan kooperatifler yapı tiplerine göre 3 (üç) dönemde incelenmektedir: (1) Bahçeli evler dönemi, (2) Apartmanlar dönemi, (3) Toplu konut dönemi (Özüekren, 1996).

Bahçeli evler dönemi: 1950'lere kadar en küçük mülkiyet biriminin arsa olması, kooperatif konut üretimlerinin bahçeli evler biçiminde olmasına neden olmuştur. İlk yapı kooperatifi 1935 yılında Bahçelievler Yapı Kooperatifi adı ile Ankara'da kurulmuştur (Koç, 2022; 2008). Bu toplu konut girişiminin kooperatif olarak kurgulanması Cumhuriyet yönetiminin kooperatifçiliği özendirmeye verdiği önemi göstermektedir (Tekeli ve İlkin, 1984; 127). Bahçelievler Kooperatifi, Batı ve Kuzey Avrupa'da gelir seviyesi düşük kişilere konut sağlama

yöntemi olan kooperatiflerden farklı olarak, üst düzey kamu görevlileri tarafından bir memur kooperatifçiliği olarak kurulmuştur (Özüekren, 1996; 356). Bahçelievler Yapı Kooperatifi ile oda sayısı beşle sekiz arasında değişen ve ortalama büyüklükleri 130 ilâ 240 metrekare arasında olan 169 mülk konut inşa edilmiştir (Tekeli ve İlkin, 1984; 73-74). Bahçelievler Yapı Kooperatifi sonrasında üretilecek benzer konutlar için örnek oluşturmuştur (Koç, 2022; 2008). Konut büyüklükleri ve biçimlenmeleri ile lüks konut niteliğinde olan evler büyük konut inşa eğilimini başlatırken, kooperatif uygulamaları da yaygınlaşmaya başlamış ve genelde aynı işyerinde çalışan kişilerin ortaklığıyla bahçeli ev modeli devam etmiştir (Tekeli ve İlkin, 1984; 106-107). Türkiye'deki bahçeli ev toplu konutlarının Batı örneklerinden farklılaşan bir diğer özelliği ise ortak sosyal alanların düşünülmemiş olmasıdır (Özüekren, 1996; 357). İlk uygulama olan Bahçelievler Yapı Kooperatifinde Batı örneklerindeki sosyal alanlar niteliğinde olmamakla birlikte konut yerleşkesinin uç noktasına küçük bir kulüp binası tasarlanmıştır, fakat söz konusu bina zaman içinde kullanılmadığı gerekçesiyle Emekli Sandığı'na satılmıştır (Özüekren, 1996; 357).

Tekeli (1996), CHP'nin VI'ncı Büyük Kurultayında sunulan rapora referansla, 1939 yılında kooperatif sayısının 4, 1940'da 9, 1941'de 11, 1942'de 26 olduğunu belirtmektedir. 1946 yılına gelindiğinde; 22 tanesi Ankara'da, diğerleri Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, İzmir, Mersin, Sivas, Tarsus ve Zonguldak'ta olmak üzere 50 adet yapı kooperatifinin kurulduğu biliniyor olmakla birlikte bu kooperatiflerden sadece Ankara'da bulunan 7 kooperatif ve Erzincan'da bulunan 1 kooperatif teslim edilmiştir (aktaran, Tekeli, 1996; 39).

1950-1951 yıllarına kadar konut kooperatiflerine finansal destek sağlayan en etkin kamusal kredi kurumu, 1926 yılında kurulan ve 1946 yılında Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'na dönüşen, Emlak ve Eytam Bankasıdır (Tekeli, 2012; 133-134).

Apartmanlar dönemi: 1954'te Tapu Kanunu'nun değişmesi ve 1966'da Kat Mülkiyeti Kanunu'nun çıkması kooperatif konutların müstakil evlerden apartmanlara dönüşmesinin yolunu açmıştır. 1969 Kooperatifler Kanunu kooperatif kurularak konut üretimini arttırmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde apartman biçimindeki konutlar, yapı kooperatiflerinin çoğunluğunu oluşturur hale gelmiştir (Özüekren, 1996; 359). 1964'te Halk Konutları Standartlarında en küçük konut sınırının 63 metrekare olarak

belirlenmesi sonrası 1965'te kooperatif konutlarının büyüklüğü 100 metrekarenin altına düşmüştür. Bu durumun yarattığı tepkiler sonrasında 1966'da en küçük konut sınırı 100 metrekareye yükseltilmiştir (Tekeli, 2012; 254). Özüekren (1996) bu dönemde ortalama 30-40 ortaklı kooperatiflerin kurulduğunu, bir veya birkaç bloktan oluşan, ortak sosyal alanların genelde olmadığı konutların inşa edildiğini ve 1964'e kadar kooperatif konut büyüklüklerinde kısıtlama olmadığı için kooperatif konutlarının ruhsatlı konutlardan büyük yapıldığını belirtmektedir.

Toplu konut dönemi: Apartmanların yan yana inşası sonrası kentsel boşluk yaratılmadan oluşan kentlerin mekânsal problemlerinin fark edilmesiyle 1970'lerin başında bu probleme çözüm olarak toplu konut üretimi gündeme gelmiştir. Toplu konut üretiminde finansal kaynak bulmak konusundaki zorluklara karşı yapı kooperatifleri çözüm oluşturmuş ve yerel yönetimler önderliğinde kooperatifler kurulmuştur (Özüekren, 1996; 361).

Toplu konutun ilk örneği 1974 yılında belediye başkanı Vedat Dalokay'ın döneminde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Sonrasında Batıkent ismini alacak Akkondu Projesi 1976 yılında başlamış ve kamulaştırmalar 1978 yılında tamamlanmıştır (Tekeli, 2012; 296-297). 1979'da 55 bin konut içeren Batıkent imar planı hazırlanmış ve Ankara Belediyesinin kurulmasında önderlik ettiği Kent-Koop (Batı Kent Konut Üretim ve Yapı Kooperatifleri Birliği) kurulmuştur (Özüekren, 1996; 362).

1980'li yıllarda yaşanan konut krizi sonrası oluşan konut açığına bağlı olarak 1981 yılında 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla konut ihtiyacının karşılanmasında toplu konut yapımı tercih edilmiş ve toplu konutların inşasında kooperatifler, kooperatif birlikleri ve sosyal güvenlik kurumları desteklenmiştir. Kanunla sosyal konutların desteklenmesi ve bu kapsamdaki konutların 100 metrekareyi aşmaması, düşük maliyetli ve toplum yaşamına uygun olması tanımları getirilmiştir (Koç, 2022; 2012). Bu süreçte kooperatiflere kaynak kullanımında öncelik verilmesi, kooperatif konut üretiminde artışa neden olmuştur (Özüekren, 1996; 363). Belediye ve mücavir alan sınırları içinde kooperatiflerin Toplu Konut İdaresi'nin Toplu Konut Fonu'ndan destek alabilmeleri, kooperatiflerin sayısını arttırmıştır. 1988 yılında inşaat ruhsatlarının %35'ini kooperatif yapıları oluşturmuştur (Türel, 1989; 988). 1988'den itibaren fondan genel bütçeye aktarmalar yapılmaya başlamış ve bu süreç fonun tamamının genel bütçeye aktarılmasıyla

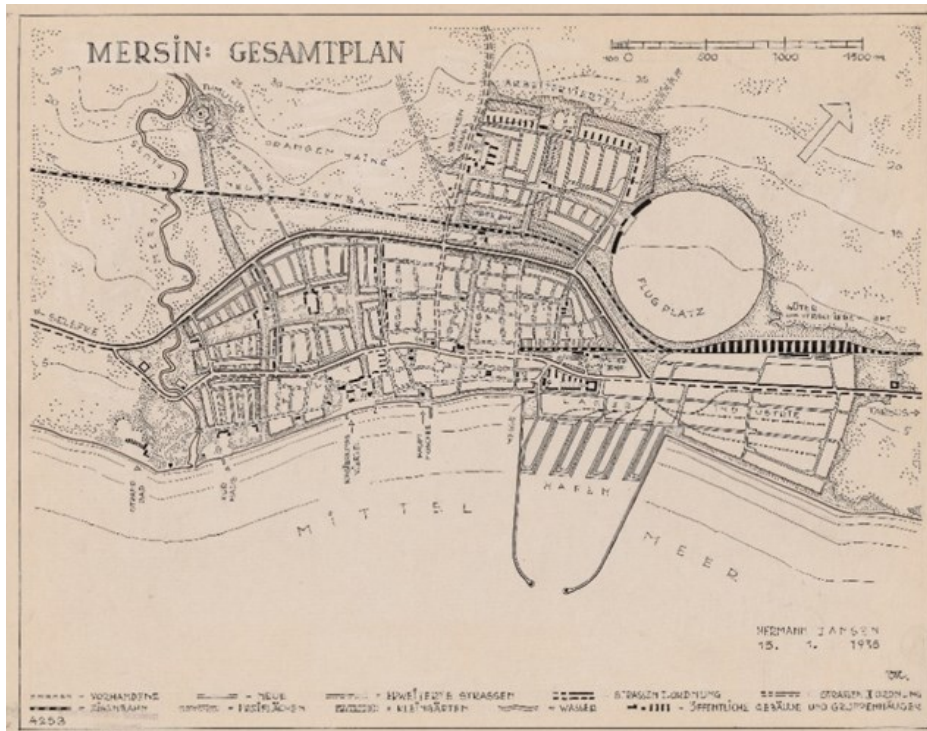
sonuçlanmıştır (Özüekren, 1996; 364). Kredi olanaklarının daralması, Toplu Konut İdaresi'nin konut üretmesi, üye sayısının fazlaşması ile kooperatiflerde denetim sağlamada güçlüklerin yaşanması, arsa maliyetlerinin artması, yapım işlerinin bir yükleniciye ya da inşaat şirketine devredilmesi gibi etkenler konut üretiminde kooperatifçiliğin gerilemesine neden olmuştur (Çoban, 2012; 96).

3. Mersin Kent Gelişim Tarihi

Mersin, Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz kıyı şeridinde konumlanan bir liman kentidir. Tarsus limanının alüvyonlarla dolması, kentin yoğun ticari etkinliğe sahip bir Akdeniz liman kentine dönüşümündeki başlangıç noktasıdır. Mersin'in bir kent olarak tanımlanmasının ancak 19. yüzyıl ortalarına tarihlenmesi (Ünlü, 2009; 27), liman kent kimliğine uygun olarak gelişen yeni bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. 19. yüzyılda kentte, liman faaliyetleri ve ticari işlevlere hizmet eden yapılarıyla bütüncül bir sistem içinde var olan ve gelişimini sürdüren bir kentsel doku oluşmuştur (Sandal ve Adıgüzel, 2021;169). Günümüzde kentin doğusunda bulunan Mersin tarihi kent dokusu (Şekil 1), ticaret faaliyetleri odağında depolar, bankalar, oteller, idari yapılar gibi yeni işlevlere göre uygulanmış yapıları içererek, uzak deniz ticaretinin yapıldığı iskelelere paralel doğu-batı aksı yönünde oluşmuştur.

Bölgenin ekonomi, sanayi ve ulaşım altyapı faaliyetlerine bağlı olarak gelişimini sürdürmesi ve Mersin iskelesinin öneminin artması kentin büyümesini gerektiren gelişmelerdir (Oğuz, 2006; 117; Yıldız, 2008; 975). Bu faaliyetler paralelinde artan nüfus, barınma ihtiyacı yaratarak yeni mahalleler ve konut alanlarının oluşumuna neden olmuştur. 1950 öncesinde Mersin kent sınırlarını kuzeyde Çukurova Fabrikası (şu anda yerinde Mersin Adliyesi bulunmaktadır) ile Girit göçmenlerinin ikamet ettiği İhsaniye Mahallesi, doğuda tren istasyonu, batıda Müftü Deresi oluşturmaktaydı. 1952 yılında açılan Şehir Stadyumu, Müftü Deresinin ötesine taşan tek yapılaşmaydı. Ancak kent özellikle 1950 sonrası planlama kararları ile birlikte doğu-batı yönü ile birlikte kuzeye doğru da yayılarak sınırlarını hızla genişletmiştir.

Mersin'in kentsel gelişim tarihinde imar kanunları ve konut politikaları önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Planlama kararları ile birlikte yerleşim yerlerinin yoğunluğu artmış, yollar ve parsellerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum kentsel gelişimi doğrudan etkileyerek kentsel mekânın fiziki formunun değişimine neden olmuştur (Yüceer, 1998;163). Kentin ilk imar planı, 1938 tarihli Hermann Jansen planıdır (Şekil 2). Jansen, bahçe-kent yaklaşımı ile planlama önerileri geliştirmiş, Mersin için plaj ve ticaret kenti kimliğini öne çıkarmayı hedeflemiş ve kentin kuzeyinde düşük gelir grubu için

Şekil 2. 1938 tarihli Jansen Planı (Kaynak: URL 3).

bir 'amele mahallesi' öngörmüştür. Ancak özellikle 1950 ve 1980 arası dönemde ticari ve ekonomik gelişmelerle kentin yoğun göç alması, yeni plan ihtiyacını doğurmuştur. 1964 yılında yürürlüğe giren İller Bankası Planı ile kent, batı ve kuzey yönlü olarak genişlemeye devam etmiştir. Planda, yol genişliğine göre kat yüksekliğinin belirlenmesi konut yoğunluğunu arttırarak, kentin değişiminde doğrudan etkin olmuştur. 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu da Mersin kent gelişim tarihindeki önemli dönüm noktalarından biridir. Kent planlama yetkisinin merkezi yönetimden yerel yönetimlere geçmesiyle birlikte kent içi alanlarda imar planlama uygulamalarının yoğunlaştığı görülmektedir (Ünlü, 2009; 37).

Kentin mekânsal gelişiminde, ticari ve tarım odaklı gelişimin yanı sıra özellikle sanayi alanındaki gelişmeler, nüfusun hızla artmasına neden olmuştur. Mersin Limanı'nın ticari kısımlarının 1958 yılında, bütün tesisleri ile ikmal limanının 1962 yılında hizmete girmesi (Aytar, 2016; 175), karayolları ağının genişlemesi, Mersin'i tarım ticaretinin ötesine taşıyarak potansiyel bir sanayi kenti konumuna getirmiştir. Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. (ATAŞ)'nin 1958'de kurulup, 1962 yılında limanın doğusunda rafineri hizmetine başlaması Mersin'deki modern sanayi tesislerinin başlangıcı olmuştur (Naycı ve Bozkurt, 2022; 40). Limanın doğusu on yıl içerisinde, Mersin'in büyük endüstri tesislerinin merkezi olmuş, Akdeniz Gübre Sanayi (1968-1972), Şişe-Cam Soda Sanayi (1969), Anadolu-Cam Sanayi (1969-1973), Çim-SA Çimento Sanayi (1972) fabrikaları kurulmuştur (Yıldız, 2008; 982; Sandal ve Adıgüzel, 2021; 172). Ayrıca 1986 tarihinde Mersin Serbest Bölgenin kurulması da yine kentin büyümesinde önemli bir etkindir.

Mersin'de yaşanan tüm bu gelişmeler, ticari ve ekonomik faaliyetlere paralel olarak kentin yoğun göç almasına neden olmuştur. Bu durum, konut ihtiyacını arttırarak, kentsel yayılımı gerekli kılmıştır. Artan barınma ihtiyacı tek ya da iki katlı yapılardan oluşan kentsel karakterin dönüşerek yüksek katlı yapılara geçiş sürecini hızlandırmıştır. Kentsel doku içinde yer alan tek ya da iki katlı bahçeli konutlar, planlama politikaları ile yerini kent merkezi çeperinde yüksek yoğunluklu apartman bloklarına bırakmıştır. Bu süreçte, bölgedeki sanayi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak çok sayıda yapı kooperatifinin kurulduğu ve tarihi kent merkezi çevresinde gelişen konut alanlarının oluşumunda etkin olduğu görülmektedir.

4. Mersin'de Kooperatif Konutların Oluşum Süreci ve Kent Gelişimine Etkisi

Mersin şehir merkezinde, 1950 yılında nüfusun hâlâ 40 bini aşmamış olması (T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1951; 16), İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde görülen yoğun konut talebinin 1950 öncesinde Mersin'de henüz görülmemesini sağlamış ve bu dönemde yapı kooperatiflerine rastlanmamıştır. Bu duruma tek istisna Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)'nde tespit edilen 22 Mayıs 1940 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulan Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi'dir¹. Ancak Tekeli'nin (1996) 1946'da yapı kooperatifi kurulan şehirler arasında Mersin'in adını vermesine rağmen yapı kooperatifi inşa olunan kentler arasında Mersin'in yer almaması, bu kooperatifin uygulanmadığını veya tamamlamadığını düşündürmektedir.

1950 yılında Karayolları 5. Bölge Müdürlüğü'nün Mersin'de kurulmuş olması, 1954'te modern limanın temelini atılması, Mersin'in ulaşım ağlarını güçlendirerek, kentte nüfusu arttırmıştır. Bu bağlamda, Mersin'de ilk yapı kooperatiflerinin 1950 sonrasında kurulması bir tesadüf olmamalıdır. Aynı şekilde Emlak Kredi Bankası'nın Mersin şubesinin "meskeni olmayan ve inşaat yapan vatandaşlara orta, uzun vadeli kredi verip mesken sahibi yapmaya çalışan bir mali müessese" olduğu söylemiyle 1954 yılında açılmış olması da (Sabah Postası, 17 Nisan 1954) kentte konut talebinin ve kooperatiflere gösterilen ilginin bir sonucu olarak okunabilir.

1951-1957 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden edinilen bilgiye göre, kentte sekiz adet yapı kooperatifi yapılmıştır: Örnek Evler Yapı Kooperatifi (1951), Bahçelievler Yapı Kooperatifi (1952), Karayolları Bahçelievler Yapı Kooperatifi (1953), Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi (1953), Mersin Memurları Bahçelievler Yapı Kooperatifi (1954), Ormancılar Yapı Kooperatifi (1954), Karayolları İşçileri Yapı Kooperatifi (1955), Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Memur ve Hizmetlileri Yapı Kooperatifi² (1955) (Doğusan Alexander, 2013; 245-260).

İsimlerinden ve tespiti yapılabilen yapılardan anlaşıldığı üzere 1950'lerde kurulan yapı kooperatifleri genellikle bahçeli evler şeklinde planlanmıştır. Bu kooperatiflerden Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi, Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi ve Karayolları Bahçelievler Kooperatifi'nin yerleri tespit edilebilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. 1956 yılı hava fotoğrafı ve kooperatif yerleri
(Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi Arşivi 1956 tarihli hava fotoğrafı üzerinden düzenlenmiştir).

Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi ve Karayolları Bahçelievler Kooperatifleri kentin batısında çalışma alanı sınırları içindedir. Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi çalışma alanı içinde olamamakla birlikte kentte inşa edilen ilk bahçeli evler ve kooperatif evleri içinde olması ile önemlidir.

1954 yılında temeli atılan Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi, yine aynı sene açılışı yapılan Karayolları 5. Bölge Müdürlüğü yerleşkesinin karşı tarafında, Kuvayı Milliye Caddesi'nin üzerinde inşa edilmiştir (Yeni Mersin, 11 Mayıs 1954; Şekil 3). Bu iki alan, 1956 yılında açılan yeni muhit yolunun (bugünkü Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'nın) kuzeyinde kalan ilk yerleşmelerdir (Yeni Mersin, 4 Ocak 1956).

Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi alanı ve evleri, Türkiye'nin önemli ressamlarından biri olan Yüksek mimar Nuri Reha Abaç tarafından tasarlanmıştır. Bahçeli evler olarak tasarlanan işçi konutları, işçilerin maddi durumuna ve aile genişliklerine göre iki katlı-üç odalı, tek katlı-iki odalı ile tek katlı-tek odalı olmak üzere üç tip olarak planlanmıştır (Yeni Mersin, Mart 1954). Konutların arazi büyüklükleri 150 ila 300 metrekare arasında değişmektedir. Temel atma töreni 1954 yılında yapılan işçi evlerinin 165 adet olduğu

duyurulmuş olsa da sonraki yıllarda verilen arsa satış ilanlarından anlaşıldığı kadarıyla sadece 42 tanesi inşa edilmiştir (Yeni Mersin, 11 Mayıs 1954; 23 Temmuz 1957). 1938 Mersin İmar Planı'nda, Jansen de çevreyolunun kuzeyinde, inşa edilen işçi mahallesine yakın bir konumda, bir amele mahallesi planlamıştır (Şekil 2). Bu sebeple alan seçiminde Jansen'in plan kararlarından etkilenildiği söylenebilir. Jansen'in planında çevreyolunun etrafında yapılaşma öngörülmemesine ve kuzeyindeki tek yerleşimin bu mahalle (Yeni Mersin, 23-27 Şubat 1938) olarak belirlenmesine karşın, halk arasında 'Menderes Evleri' olarak bilinen işçi evlerinin yapımından sonra etrafındaki arazilerin de parselasyonu yapılarak imara açılmış (Yeni Mersin, 21 Ağustos 1956; 12 Eylül 1956; 23 Temmuz 1957), böylece Mersin İşçi Yapı Kooperatifi kentin kuzeye doğru büyüme yönünü tayin etmiştir (Şekil 4).

Çalışma alanı sınırları içinde kalan ve aynı zamanda bilinen ilk kooperatif Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi'dir. Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi 1952'de kurulmuş ve 1954 yılında temeli atılmıştır. Arazi olarak Müftü deresinin batısında, günümüzde halk arasında Pozcu olarak bilinen bölgede, kooperatifin kurucularından girişimci Şevket

Yuva Sahibi Olmak İstiyenlere En Büyük Fırsat

Mersinimizin en güzel semtinde parsellenmiş A R Ç A Y arsaları satışa arz edilmiştir.

1— Kuvayimillie ilkokulu Arçay arsalarının içindedir.

2— Tam konforlu 42 adet Menderes evleri Arçay arsalarının bitişiğindedir.

3— Şehrin en hakim noktası Arçay arsaların bulunduğu yerdir,

4— 5. inci Bölge Müd. binası ve tesisleri Arçay arsalarının karşısındadır

5— Elektrik, su ve kanalizasyon tesislerinden ancak Arçay arsalarından istediğiniz zaman istifade edebilirsiniz

6— Ucuz fiat ve uzun vadeli taksit Arçay arsalarında bulabilirsiniz.

Arçay arsalarını gezip görmeden yuvanızın yerini tayin etmeyiniz! . . .

Müracaat: mahmut Ülgen kuvayimillie [Hastane] cd. No, 11 Telefon: 1124

Şekil 4. Yeni Mersin gazetesinde yer alan parselasyonu yapılmış arsaların reklamı (Kaynak: Yeni Mersin, 23 Temmuz 1957).

Pozcu'nun sahibi olduğu Pozcu Çiftliği'nde denize yakın bir mahal seçilmiştir (Yeni Mersin, 25 Ekim 1954). Kırk yedi ortakdan oluşan bu kooperatif, inşaat için kredi teminini de Emlak ve Kredi Bankası'ndan sağlamıştır (Sabah Postası, 11 Mart 1954). Mersin'in yerel araştırmacılarından Nihat Taner'in aktardığına göre bu proje, Şevket Pozcu ve Mersin'in ilk özel otobüs işletmecisi Tevfik Atalay tarafından geliştirilmiştir. Parselasyon ve konut tasarımları yine Nuri Abaç tarafından yapılmıştır (Taner, 2013; 217). Proje sadece konut inşasıyla sınırlı kalmamış, çarşı, cami, karakol, otel, yüzme havuzu gibi hizmet mekânlarıyla birlikte düşünülmüş, uydu-kent yaklaşımıyla tasarlanmış bir yerleşimdir (Taner, 2013; 217) (Şekil 3).

Konut arsalarının büyüklükleri 800-900 metrekare arasında değişmektedir. Bu boyutların da işaret ettiği üzere, konutların kullanıcıları işçi yapı kooperatifinde olduğu gibi dar ve orta gelirli ailelere değil, yüksek gelir gruplarına hitap etmektedir. 1956 yılında kooperatife ait satış ilanından konutların tasarımında A3 büyük tip, B2 küçük tip, B2 büyük tip gibi farklı tipolojilerin kullanıldığı ve beş ya da altı odası, banyosu, tuvaleti ve iki terası olan oldukça geniş metrekareli konutlar olduğu takip edilebilmektedir (Yeni Mersin, 8 Ağustos 1956). Yenişehir Belediyesi İnşaat Ruhsat Arşivi'nde yapılan araştırmaya göre, 1965-67 yılları arasında kat eklemesi ya da yeniden inşa gibi sebeplerle alınan yeni ruhsatların dosyalarında yapı sahiplerinin Mersin'in önemli tüccarları ya da banka müdürleri gibi kentin yüksek

gelir grubuna ait kişiler olduğu tespit edilmiştir. Bu yerleşimden günümüze ulaşan yapı kalmamış olup, 1970'lerden itibaren bahçeli evler yıkılarak yerine apartmanlar inşa edilmiş, kalan son iki örnek yapı da 2017 yılında yıkılmıştır (Şekil 5).

1954 yılında, inşa edilen 47 evin hemen doğusundaki Belediye'ye Hazineden aktarılan kumluk arazinin Karayolları Bahçelievler Yapı Kooperatifi'ne tahsisi, alanın bir yapı kooperatifi yerleşkesi olmasının ötesinde bir mahalleye dönüştüğünü kanıtlar niteliktedir (Yeni Mersin, 1 Temmuz 1954; Sabah Postası, 1 Temmuz 1954; Şekil 3). Halk arasında 'Mühendis Evleri' olarak bilinen bu kooperatif 30

Şekil 5. Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi'ne ait yapılar (Kaynak: Google Earth, 2016).

Şekil 6. Karayolları Bahçelievler Yapı Kooperatifi'nden günümüze ulaşan yapılar, (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

ortaktan oluşmakta olup, kredi yine Emlak ve Kredi bankasından sağlanmıştır (Yeni Mersin, 5 Mayıs 1956). Her bir parselde tek katlı müstakil konutlar inşa edilen arazilerin büyüklükleri 300 ila 450 metrekare arasında değişmektedir. Bu yapılardan kat ekleme gibi büyük değişikliklerle de olsa günümüze ulaşabilen örnekler bulunmaktadır (Şekil 6)³. Foto 1'de görüldüğü gibi yapılar çağının modern tasarım yaklaşımlarını yansıtmaktadır.

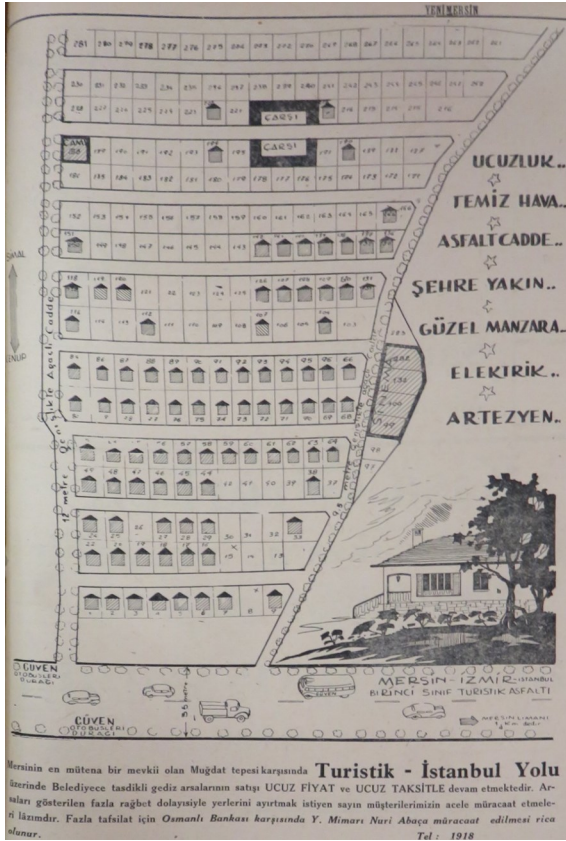
Yukarıda bahsedilen iki yapı kooperatifi sonrası bölgede Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'nın kuzeyinin parselizasyon projeleri geliştirilerek imara açıldığı görülmektedir. 1954 yılına tarihlenen bir haberden Gediz ailesine ait Pozcu Mahallesi'nin batısındaki Gediz Arsalarının Nuri Abaç tarafından parselasyon planı yapıp, satışa çıkarılmış olduğu takip edilebilmektedir (Yeni Mersin, 4 Kasım 1954) (Şekil 7). 1955 yılına ait bir haberde ise Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifinin karşı sırasında bir bölgenin daha parselasyonu yapılarak satışa sunulduğu, 1956'da ise Pozcu arazisinin büyük bölümünün parselasyonu yapılarak satışa sunulduğu haberleri bulunmaktadır (Yeni Mersin, 1 Haziran 1955; 20 Ocak 1956) (Şekil 8). Bu planlardan dokunun ızgara plan şemasına uygun olarak ve yeşil alan ve sosyal donatı alanlarına yer verilmeden tasarlandığı görülmektedir. İzleyen yıllarda bu arsalar bahçeli ev ve apartman tipinde konutların inşa edildiği, bireysel uygulamalar dışında kooperatiflere de tahsis sağlandığı belediye arşivinden takip edilebilmektedir.

1965 yılına ait hava fotoğrafında görülen 45 Evler Kooperatifi, bahçeli evler kooperatifine bir başka örnektir (Şekil 9). Gediz Arsalarının kuzeyinde Mersin'in ileri gelen ailelerinden olan Hayfaviler'e ait arazide inşa edilen 45 Evler adından da anlaşıldığı

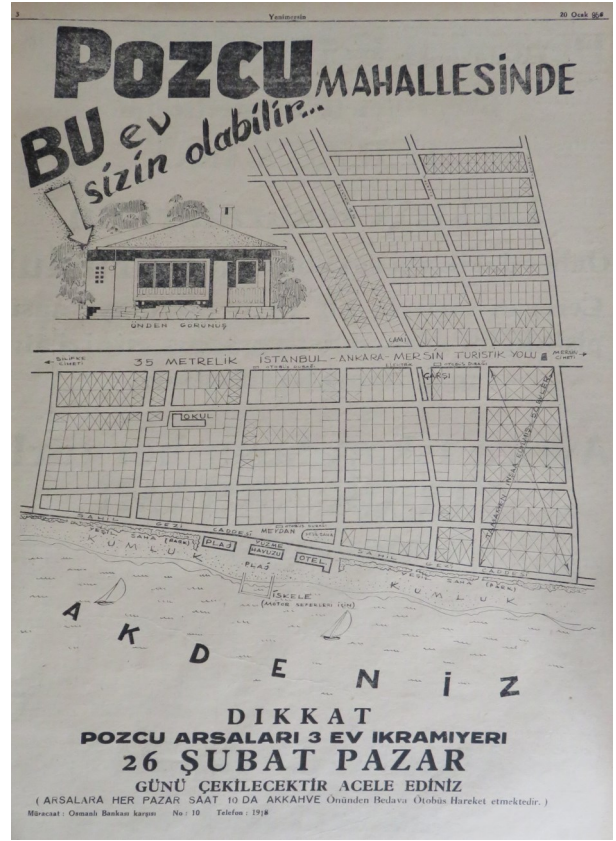
gibi 45 adet evden oluşmuştur. 1965 yılı hava fotoğrafından farklı tipte konutların olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan biri ikiz ev olmak üzere üç adet örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden ikiz evlerin bahçe içinde tek katlı, beşik çatılı olduğu tespit edilmiştir (Şekil 10).

1970'li yıllardan itibaren bölgede gelişen sanayiye bağlı olarak işçiler için konut ihtiyacı doğmuştur. 1964 yılında İşçi Sigortaları Kurumu'nun İşçi Mesken Yapı Kooperatiflerine konut kredisi vermesine dair yayınlanan kararnamenin⁴ de etkisiyle, çalışma kapsamında tespit edilebilen 1970'li yıllarda inşa edilmiş bütün kooperatiflerin işçi yapı kooperatifleri olduğu anlaşılmaktadır. 1950'lerdeki bahçeli ev tipi kooperatifler, 1960'ların sonlarına doğru yerini tekil apartmanlara, ya da müstakil birkaç bloktan oluşan site tipine bırakmıştır.

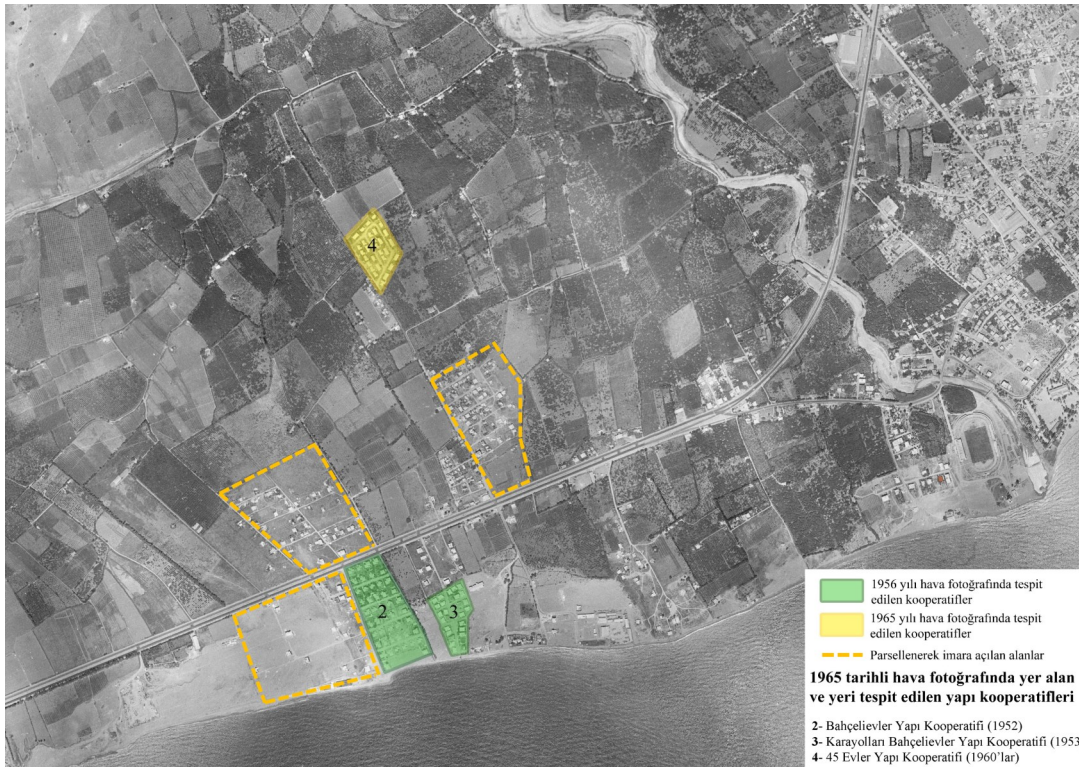
İşçi yapı kooperatiflerine ait bulunan ilk örnek ruhsatı 1964 yılında alınmış Liska İşçileri Yapı Kooperatifi'dir (Şekil 11). Bu yapı ile 1966'ya tarihlenen Ziraatçılar Yapı Kooperatifi bölgede inşa edilmiş tek bloklu işçi kooperatiflerine örnektir. Bunun yanında, 1967 yılında ruhsat alan Karayolları 5. Bölge Akdeniz Yapı Kooperatifi (Şekil 12) bahçe içinde iki bloktan oluşurken, 1970 yılında kullanıma açılan ve oldukça büyük bir alana yayılan ve 84 Evler olarak adlandırılan Ataş İşçileri Yapı Kooperatifi dörder katlı 12 bloktan oluşan bir yerleşkedir (Yeni Mersin, Ağustos 1970) (Şekil 13). Liska İşçileri Kooperatifi ve Karayolları 5. Bölge Akdeniz Yapı Kooperatifi halen varlığını korumakla birlikte Ziraatçılar Yapı Kooperatifi günümüze ulaşamamıştır. Ataş İşçileri Yapı Kooperatifi'nin ise altı bloğu varlığını korumaktadır.

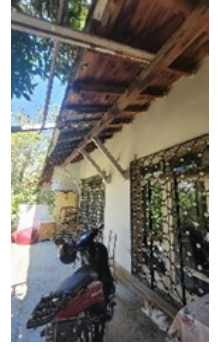
Şekil 7. Parselasyonu Yapılan Gediz Arsalarının satış haberi (Kaynak: Yeni Mersin, 4 Kasım 1954).

Şekil 8. Parselasyonu Yapılan Pozcu arsalarının satış haberi (Kaynak: Yeni Mersin, 20 Ocak 1956).

Şekil 9. 1965 yılı hava fotoğrafı ve kooperatif yerleri (Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi Arşivi 1965 tarihli hava fotoğrafı üzerinden düzenlenmiştir).

Şekil 10. 45 Evler Kooperatifi'nden günümüze ulaşan ikiz ev (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Çalışma alanında ilk planlanan işçi kooperatifleri Şehir Stadyumu batısında Jansen Planında görülen Akdeniz Plajı'nın karşısındaki sahil bandında, yukarıda verilen bahçeli ev örneklerine kıyasla tarihi merkeze daha yakın bir konumda yer almaktadır (Şekil 14). 1970'li yıllarla birlikte işçi kooperatiflerinin yoğunluklu olarak Pozcu arazilerine kaydığı ve sayıca çoğaldığı görülmektedir. Bu dönemde tek bloklu apartman tipi ile çok bloklu site tipine ek olarak çok bloklu bitişik nizam işçi konutları da görülmektedir (Şekil 15, 16).

Çalışma kapsamında bu bölgede 1970'li yıllarda inşa edilmiş 27 adet işçi yapı kooperatifi tespit edilmiştir (Ek A; Şekil 17). Bu yapılar incelendiğinde üç tip kooperatif olduğu görülmektedir;

1. *Apartman tipi tek bloklu kooperatifler.* Bunlar; Çukurova İşçi Yapı Kooperatifi, TCDD Limanı İşçileri ve Teknik Elemanları Yapı Kooperatifi, Yeni Ziraatçılar Yapı Kooperatifi, Yuvam İşçi Yapı Kooperatifi, Birleşik İşçiler Mavitaş Yapı Kooperatifi, Meltem İşçi yapı Kooperatifi, Aşıyan Yapı Kooperatifi, Yıldız İşçi Yapı Kooperatifi, Yeşilada İşçi Yapı Kooperatifi, 2. kısım Deniz İşçi Yapı Kooperatifi'dir.
2. *Ayrık nizam çok bloklu kooperatifler.* Bunlar; Doğan Ümit İşçi Yapı Kooperatifi, Sekizler 3. Ünite İşçi Yapı Kooperatifi, Likat İş Sendikası Mensupları Yapı Kooperatifi, Yol İş Sendikası İşçi Yapı Kooperatifi, Ant İşçi Yapı Kooperatifi, Anadolu Cam Sun Sosyal Sigortalılar İşçi Yapı Kooperatifi, 72 Evler Yapı Kooperatifi, Soda Sanayi Mensupları Yapı Kooperatifi'dir.
3. *Bitişik nizam kooperatifler.* Bunlar; ikişer bloklu İstek Yapı Kooperatifi, Şenocak İşçi Yapı Kooperatifi, üç bloklu Çukurova Termik İşçi Yapı Kooperatifi, dörder bloklu Akdeniz Gübre Sanayi

İşçileri Mehtap Yapı Kooperatifi (Şekil 16), Soda Sanayi İşçileri Yapı Kooperatifi (Şekil 17), Demiryolu İşçi Yapı Kooperatifi, altışar bloklu Ümit İşçi Yapı Kooperatifi, Arkadaşlar Sosyal Sigortalılar Konut Yapı Kooperatifi ve Pozcu İşçi Yapı Kooperatifi'dir.

Bu dönemde aynı müessesede çalışan işçilerin kurdukları yapı kooperatiflerinin yanı sıra, bu alanda sendikaların etkinliği de görülmektedir: Birleşik İşçiler Mavitaş Evleri Yapı Kooperatifi (Şekil 18), Likat İş Sendikası Mensupları Kooperatifi (Şekil 19) ile Yol-İş Sendikası Mensupları Yapı Kooperatifi'nin (Şekil 20) konutları buna örnektir. 1970'lerin sonlarına doğru araç kullanımının artmasıyla yapıların zemin katının otopark için boşaltılıp, kolonlar üzerinde yükseltildiği blokları da 72 Evler ile Anadolu Cam Sun Sosyal Sigortalılar Yapı Kooperatifi örneklerinde görmekteyiz (Şekil 21, 22). Yapıların tasarımcıları olarak Mersin'in birçok yerel mimarının ve mühendisinin ismi tespit edilmektedir. Mimarlar Oktay Temel, Fehmi Tosun, Hüseyin Alpan, Ayhan Korucu, Sezai Abacıoğlu ile İnşaat Mühendisleri Okan Merzeci ile Servet Atalay projelerde ismine sıklıkla rastlanan meslek insanlarıdır. Fotoğraflarda

Şekil 11. Liska İşçileri Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 12. Karayolları 5. Bölge Akdeniz Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 13. Ataş İşçileri Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

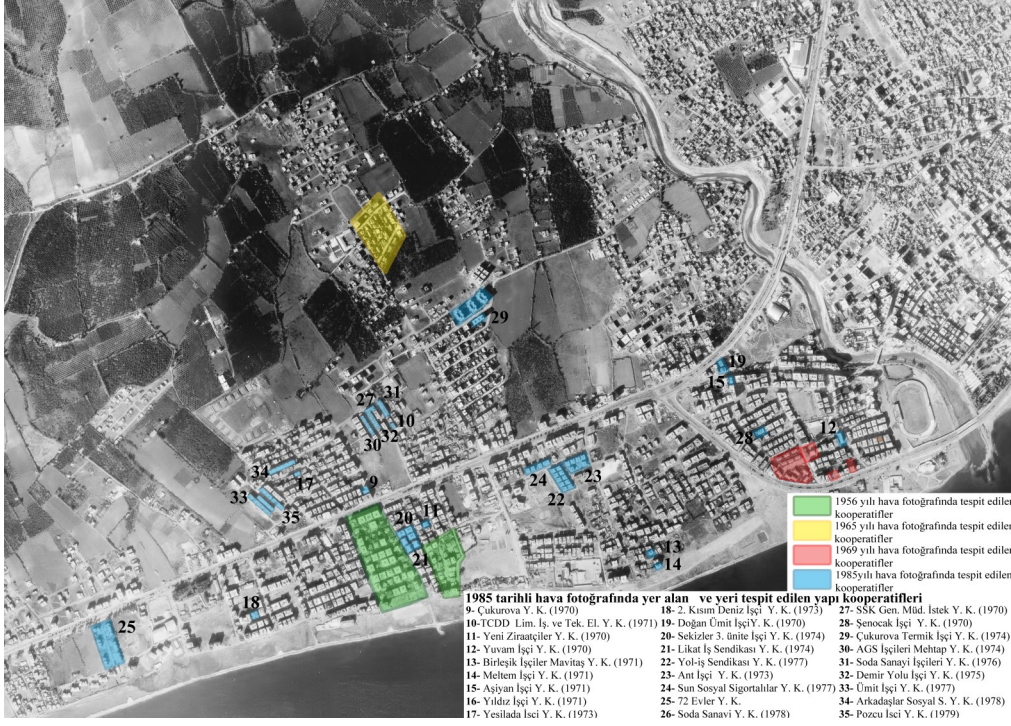
Şekil 14. 1969 yılı hava fotoğrafı ve kooperatif yerleri (Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi Arşivi 1969 yılına ait hava fotoğrafı üzerinden düzenlenmiştir).

Şekil 15. AGS İşçileri Mehtap Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 16. Soda Sanayi İşçileri Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 17. 1985 yılı hava fotoğrafı ve kooperatif yerleri. (Kaynak: Mersin Büyükşehir Belediyesi Arşivi 1985 yılına ait hava fotoğrafı üzerinden düzenlenmiştir).

Şekil 18. Mavitaş Evleri Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 19. Likat İş Sendikası Mensupları Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 20. Yol-İş Sendikası Mensupları Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 21. 72 Evler (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 22. Anadolu Cam Sun Sosyal Sigortalılar Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

1980'li yıllarla birlikte yapı kooperatiflerinin konut sorununa çözüm bulmak için kent genelinde yaygınlaştığı söylenebilir. Ancak kentteki arsa rantının yükselmesiyle konut bloklarının yükseklikleri Mersin silüetini olumsuz yönde etkileyecek kadar artmıştır. Bunun Pozcu Mahallesi'ndeki ilk örneklerinden biri, 1985 yılında tasarlanan 1000 konutluk Güven Yapı Kooperatifi Sitesidir (Şekil 23). Her biri on katlı yirmi beş bloktan oluşan site, önceki dönemin az katlı birbiriyle mesafeli bloklarının yerini daha yüksek ve daha sıkışık blokların aldığıın göstergesidir.

Şekil 23. Güven Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Yine de bu yıllarda 100. Yıl Atayurt Yapı Kooperatifi'nde olduğu gibi geniş alana yayılan az katlı blokların oluşturduğu yapı kooperatifleri de inşa edilmiştir (Şekil 24). 1990'larla birlikte ölçeğin daha da büyüdüğü örnekler görülmektedir. Bunlardan en çarpıcı olanı, Pozcu Mahallesi'nin batısında deniz kenarında inşa edilmiş olan Kasım Ekenler Yapı Kooperatifi Sitesidir (Şekil 25). Her biri on yedi katlı olan altı bloktan oluşan ve 1995 yılında inşa edilen bu site, 2000'li yıllara yaklaştıkça kooperatifçiliğin Mersin'deki kullanım biçimini göstermektedir.

Şekil 24. 100. Yıl Atayurt Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

Şekil 25. Kasım Ekenler Yapı Kooperatifi (Kaynak: Yazarların kişisel arşivi).

5. Sonuç ve Değerlendirmeler

Cumhuriyet tarihi boyunca geliştirilen konut politikalarının ve finansal desteklerin mülk konut elde edilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Bu anlayışa paralel olarak yapı kooperatifleri de mülk konut elde edilmeye yönelik kurgulanmıştır. Cumhuriyet tarihinde yapı kooperatifleri çoğunlukla orta ve üst gelir seviyesindeki kişilerin modern konut mülk sahibi olma yöntemi olarak kullanılmıştır.

Yapı kooperatifleri literatürde genellikle Ankara, İstanbul gibi büyük kentler üzerinden incelenmiştir. İlk yapı kooperatifinin 1935 yılına tarihlendiği göz önüne alındığında, Mersin'deki kooperatif girişimlerinin 1940'lı yıllarda başlaması, Mersin'i de ülke yapı kooperatifleri tarihinde öncü kentlerden biri haline getirmektedir. İlk kooperatif planlamalarının Mersin'de örneğinin bulunmasının yanı sıra çok sayıda ve çeşitlilikte kooperatif yapısının inşa edilmiş olması da kenti kooperatif tarihini incelemek açısından önemli bir örnek haline getirmektedir.

1950'lerdeki ilk bahçeli evler yapı kooperatiflerine bakıldığında, kentin iki ucunda, yapılaşmanın olmadığı noktalardaki ilk yerleşimleri oluşturduğu ve sonrasında çevresinde planlama ve konut yapılanmasını tetiklediği görülmektedir. 1965 yılı hava fotoğrafında görülen Gediz Arsaları sonrası yapılan 45 Evler Kooperatifi, Pozcu'da kentin kuzeye uzanan ilk aksını tanımlamıştır. Bu çerçevede kooperatiflerin kentin 1950 sonrası kurulan Pozcu bölgesinin yapılaşmasını belirleyen mihenk taşları olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet tarihindeki konut politikaları, mevzuat ve ekonomik gelişmelere bağlı kooperatif yapı dönemleri ve tipleri Mersin'de de ülke konut tarihine paralel olarak görülebilmektedir. 1950'li yıllarda yapılmış bahçeli evler, 1960'lı yıllarda tek bloklu, bitişik nizam ve ayrık nizam çok bloklu kooperatiflere evrilmiştir ve sonrasında çalışma kapsamı dışında olmakla birlikte 1980'li yıllarda toplu konut niteliğinde kooperatiflerin olduğu bilinmektedir. Bu yapı kooperatiflerinin birçoğu, biraz bakımsız da olsa, günümüze kadar ulaşmıştır ve 1960-1970'li yılların modern mimarlık yaklaşımını sergileyen örnekler olarak kent belleğinde önemli bir yer teşkil etmektedirler.

Kentin yakın geçmişinin ve ülke konut tarihinin belgeleri olan bu yapılar, kent belleğinde unutulmuş ve bir çalışmaya konu olmadığı için belgelenmemiş ve literatüre kazandırılmamış durumdadır. Cumhuriyet konut tarihinin bütüncül okunmasında bölgesel özelliklerin anlaşılması önemlidir. Bir bölümü yıkılmış

olan yapıların bazıları değişerek ve eklemelerle günümüze ulaşabilmiş durumdadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti konut tarihini yansıtan yapıların belgelenecek özgün haliyle korunması önemlidir.

Notlar

- 1.Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/91-48-19
- 2.Örnek Evler Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/126-56-4
Bahçelievler Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/129-41
Karayolları Bahçelievler Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/133-81-11
Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/89-12
Mersin Memurları Bahçelievler Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/135-38-19
Ormancılar Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/136-53
Karayolları İşçileri Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/140-74-8
Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Memur ve Hizmetlileri Yapı Kooperatifi: BCA, 30-18-1-2/140-74-11
- 3.Yazıda kullanılan bütün fotoğraflar yazarlara aittir.
- 4.BCA, 30-18-1-2/179-41-12

Kaynaklar

"22 Ekim 1950, Umumi Nüfus Sayımı", (1951). Ankara: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü.

Aytar, İ. H. (2016). *İskeleden Modern Limanın İnşasına: Mersin Limanı*. Mersin: MDTO, 2016.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (CDABOA).

Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(03), 75-108. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002256

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Doğusan Alexander, G.N. (2013). *Bir Modernleşme Pratiği Olarak Kooperatifçilik ve Bahçeli Konut Yerleşimleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Keleş, R. Y. (1988). Dar Gelirli Kentliler İçin Bir Konut Edindirme Yöntemi: Evini Yapana Yardım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(45).

Koç, H. (2022). Kentsel Konut Sunumunda Giderek Unutulan Bir Organizasyon: Konut Yapı Kooperatifleri. *İDEALKENT*, 13(37), 2002-2026. <https://>

doi.org/10.31198/idealkent.1117042.

Naycı, N. ve Bozkurt, T. (2022). Türkiye’de Petrol Sanayinin Tarihsel Gelişimi ve Endüstri Mirası Bağlamında Batman ve Ataş Rafineri Tesisleri. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* (26), 31-54. <https://doi.org/10.22520/tubaked2022.26.002>.

Oğuz, İ. (2006). *Mersin Kenti’nin Kuruluş Öyküsü*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Özcan, F. C. (2015). Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi. *Türkiye’nin 1950’li Yılları* içinde, Mete Kaan Kaynar (ed.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Özüekren, A.Ş. (1996). Kooperatifler ve Konut Üretimi, Sey, Y. (der.). *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme* içinde, (ss. 799-364). İstanbul: Türkiye.

Sabah Postası Gazetesi, (1954). *Sabah Postası*, 11 Mart 1954.

Sabah Postası Gazetesi, (1954). *Sabah Postası*, 17 Nisan 1954.

Sabah Postası Gazetesi, (1954). *Sabah Postası*, 1 Temmuz 1954.

Sandal, E. K. ve Adıgüzel, F. (2021). Mersin’in Kentsel Gelişimi ve Arazi Kullanımındaki Değişim. F. Adıgüzel ve Ş. Güngör (der.), *Kent Araştırmaları* içinde, (ss.165-181). Literatürk Academia.

Sey, Y. (1998). Cumhuriyet Döneminde Konut. *31 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, (ed.) Y. Sey, (ss. 273-300). İstanbul: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları.

Taner, N. (2013). Bir Semte Adını Veren Kişi: Şevket Pozcu. 4. Tarih İçinde Mersin Kolokiyumu, *Akdeniz Kentleri: Gelecek için Geçmişin Birikimi* içinde, Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi, Mersin, 20-22 Ekim 2011.

Tekeli, İ. (1996). *Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi Konut Araştırmaları Dizisi: 2*, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Tekeli, İ. (2012). *Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1984). *Bahçeli Evlerin Öyküsü: Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması*. Ankara: Kent-Koop Yayınları.

Türel, A. (1989). 1980 Sonrasında Konut Üretimindeki Gelişmeler, *ODTÜ MFD*, 9(1) 137-154. <https://jfa.arch.metu.edu.tr/uploads/docs/sayilar/sayi-9->

2/137-154.pdf

Uysal, Y.Y. (2013). Tarihin İktidarının Yok Saydıkları: Yapılar ve Mimarlar/Kooperatif Evleri. *Bellek ve Kültür VII. Uluslararası Kültür Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara. 2.8.2024 tarihinde chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://sivilmimaribellekankara.com/media/uluslararası_bildiriler/kultur_bellek/k%C3%BClt%C3%BCr-bellek_kooperatifler.pdf adresinden erişildi.

Ünlü, T. (2009). Mekansal Planlamanın Kentin Biçimlenmesine Etkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi* (2009/ 3-4), 5-26.

Yeni Mersin Gazetesi, (1938). *Yeni Mersin*, 23-27 Şubat 1938.

Yeni Mersin Gazetesi, (1954). *Yeni Mersin*, 11 Mayıs 1954; 1 Temmuz 1954; 25 Ekim 1954; 4 Kasım 1954.

Yeni Mersin Gazetesi, (1955). *Yeni Mersin*, 1 Haziran 1955.

Yeni Mersin Gazetesi, (1956). *Yeni Mersin*, 4 Ocak 1956; 20 Ocak 1956; 5 Mayıs 1956; 8 Ağustos 1956; 21 Ağustos 1956; 12 Eylül 1956.

Yeni Mersin Gazetesi, (1957). *Yeni Mersin*, 23 Temmuz 1957.

Yeni Mersin Gazetesi, (1970). *Yeni Mersin*, Ağustos 1970.

Yıldız, M. Z. (2008). Kasabadan Büyük Kente Mersin’in Kentsel Gelişimini Belirleyen Faktörler. *Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2008, Cilt 1*, 972-985. Mersin.

Yüceer, N. S. (1998). Mersin Şehrinin Kentsel Gelişim Sürecinde Akdeniz Kıyı Bandının Etkileri. *8. Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu*, 161-167. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.

URL 1- *Belediye Kanunu*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>

URL 2- *1884 sayılı Bina Yapılmasını Teşvik Kanunu*. https://gayrimenkulmevzuati.com/bina-yapilmasini-tesvik-kanunu/#google_vignette

URL 3- *Hermann Jansen*. <https://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?p=79&POS=3>

EK A

MERSİN YAPI KOOPERATİFLERİ							
No	Yapı Adı	İnşa Tarihi	Görsel	No	Yapı Adı	İnşa Tarihi	Görsel
1	Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi	1940	Yeri tespit edilememiştir.	14	Mersin Ziraatçılar Yapı Kooperatifi (Şekil 9, 7 numaralı yapı)	1966-1967	Gümmüze ulaşmamıştır
2	Mersin Örnek Evler Yapı Kooperatifi	1951	Yeri tespit edilememiştir.	15	Ataş İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 9, 8 numaralı yapı)	1970	
3	Mersin Bahçelievler Yapı Kooperatifi (Şekil 3, 2 numaralı yapı)	1952	Gümmüze ulaşmamıştır	16	Çukurova Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 9 numaralı yapı)	1970	
4	Mersin Kara Yolları Bahçelievler Kooperatifi (Şekil 3, 3 numaralı yapı)	1953		17	Yeni Ziraatçılar Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 11 numaralı yapı)	1970	
5	Mersin İşçileri Yapı Kooperatifi (Şekil 3, 1 numaralı yapı)	1953	Tespit edilememiştir.	18	Şenocak İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 28 numaralı yapı)	1970	
6	Mersin Memurları Bahçelievler Yapı Kooperatifi	1954	Yeri tespit edilememiştir.	19	SSK Gen. Müd. İstek Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 27 numaralı yapı)	1970-1971	
7	Mersin Ormancılar Yapı Kooperatifi	1954	Yeri tespit edilememiştir.	20	Yuvam İşçi Yapı Kooperatifi (Şen Yuva Apt.) (Şekil 10, 12 numaralı yapı)	1970-1971	
8	Mersin Karayolları İşçileri Yapı Kooperatifi	1955	Yeri tespit edilememiştir.	21	Mahmut Mesuliyetli TCDD Lim. İş. ve Tek. El. Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 10 numaralı yapı)	1971	
9	Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Memur ve Hizmetlileri Yapı Kooperatifi	1955	Yeri tespit edilememiştir.	22	Birleşik İşçiler Maviyaş Evleri Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 13 numaralı yapı)	1971	
10	Akdeniz Sahil Yapı Kooperatifi	1957	Yeri tespit edilememiştir.	23	Meltem İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 14 numaralı yapı)	1971	
11	45 Evler Yapı Kooperatifi (Şekil 8, 4 numaralı yapı)	1960'lar		24	Aşıyan İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 15 numaralı yapı)	1971-1973	
12	Liska İşçileri Yapı Kooperatifi (Şekil 9, 5 numaralı yapı)	1964-1970		25	Doğan Ümit İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 19 numaralı yapı)	1970-1974	
13	Karayolları 5. Bölge Akdeniz Yapı Kooperatifi (Şekil 9, 6 numaralı yapı)	1967		26	Yıldız İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 16 numaralı yapı)	1971-1975	

MERSİN YAPI KOOPERATİFLERİ							
No	Yapı Adı	İnşa Tarihi	Görsel	No	Yapı Adı	İnşa Tarihi	Görsel
27	Yeşilada İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 27 numaralı yapı)	1973		37	Yol-İş Sendikası Mensupları Yapı Kooperatifi (108 Evler) (Şekil 10, 22 numaralı yapı)	1977	
28	2. Kısım Deniz İşçi Yapı Kooperatifi (AGS) (Şekil 10, 18 numaralı yapı)	1973		38	Sun Sosyal Sigortalılar Konut Yapı Kooperatifi (Anadolu Cam) (Şekil 10, 24 numaralı yapı)	1977-1978	
29	Ant İşçi Yapı Kooperatifi (Ataş) (Şekil 10, 23 numaralı yapı)	1973-1978		39	Soda Sanayi Mensupları Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 26 numaralı yapı)	1978	
30	Sekizler 3. ünite İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 20 numaralı yapı)	1974		40	Arkadaşlar Sosyal Sigortalılar Konut Yapı Kooperatifi (Ataş) (Şekil 10, 34 numaralı yapı)	1978	
31	Likar İş Sendikası Mensupları Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 21 numaralı yapı)	1974		41	Pozcu İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 35 numaralı yapı)	1979	
32	AGS İşçileri Mehtap Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 30 numaralı yapı)	1974		42	72 Evler Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 25 numaralı yapı)	1970'ler	
33	Çukurova Termik İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 29 numaralı yapı)	1974		43	Güven Sitesi	1985	
34	Demir Yolu İşçi Yapı Kooperatifi 2. Kısım (Şekil 10, 32 numaralı yapı)	1975		44	Atayurt Sitesi	1985	
35	Soda Sanayi İşçileri Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 31 numaralı yapı)	1976-1977		45	Kasım Ekenler Yapı Kooperatifi	1995	
36	Ümit İşçi Yapı Kooperatifi (Şekil 10, 33 numaralı yapı)	1977					